

Âbidin Paşa ve Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif

Nevin METE*

Habibe FURAT**

Özet

Âbidin Paşa (1843-1906), bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Preveze’de doğdu. Memleketinde tahsil gördükten sonra İstanbul’a gelip çeşitli devlet hizmetlerinde bulundu. Önemli görevleri arasında Sivas, Selanik, Adana, Ankara valilikleri bulunmaktadır. Son olarak Cezâyir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz adaları) valiliği yaptı. Buradan emekli olunca İstanbul’a döndü, ancak ardından Yemen ıslahatı için kurulan komisyona tayin edildi. Âbidin Paşa bu görevde iken vefat etti. İstanbul Merkezefendi Dergâhı postnişini Nûreddin Efendi’ye intisap eden Âbidin Paşa’nın mezarı Fatih Türbesi avlusundadır. Âbidin Paşa’nın şöhretini borçlu olduğu eser olarak bilinen, Mevlâna’nın *Mesnevî*’sinin ilk cildi hakkında hazırladığı, *Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif* bu çalışmanın konusudur. Her beytini bir büyük âlem ve büyük bir hikmet nehri olarak değerlendirdiği, anlayışı kıt olanlara acı ve eziyet; idraki açık olanlara ise bir tatlılık ve gönül şenliğidir, dediği Mesnevî’nin I. cildinin tercüme ve şerhini VI cilt olarak tertip etmiştir. Ansiklopedist bir alim olan Âbidin Paşa’nın, geleneksel şerh metoduna uygun olarak hazırladığı eseri, Cenâb-ı Hakk’ın vahdaniyetini ispat için nakli ve akli deliller ve felsefî bahisleri ve medenî, hükmî ve sair kaidelere bağlı çeşitli mânaları da içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mesnevî, Türkçe Mensur Mesnevî Şerhi, Âbidin Paşa, XIX. Yüzyıl

Abidin Pasha and His Mathnawi Prose Commentary in Turkish

Abstract

Âbidin Paşa (1843-1906) was born in Preveze, which is today within the borders of Greece. After being educated in his hometown, he came to Istanbul and served in various state services. Among his important duties were the

* Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, nevinmete.67@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5467-8376

** Yüksek Lisans Öğrencisi, habibefurat1@gmail.com, ORCID: 0009-0009-3819-0309

governorships of Sivas, Thessaloniki, Adana and Ankara. Finally, he served as the governor of Cezâyir-i Bahr-i Sefid (Mediterranean islands). When he retired from here, he returned to Istanbul, but then he was appointed to the commission established for the reform of Yemen. Âbidin Paşa died while he was in this position. The grave of Âbidin Paşa, who was initiated into Nûreddin Efendi, the postmaster of Istanbul Merkezefendi Dergâh, is in the courtyard of Fatih Tomb. The translation and commentary of the first volume of Mevlâna's Mesnevi, known as the work to which Âbidin Paşa owed his fame, is the subject of this study. He organised the translation and commentary of the first volume of the Mathnawi, which he considered each couplet as a great realm and a great river of wisdom, and which he said was a pain and torment for those with limited understanding, and a sweetness and joy of the heart for those with clear perception, in VI volumes. Being an encyclopaedist scholar, Âbidin Paşa's work, which he prepared in accordance with the traditional commentary method, also includes the proofs and philosophical arguments and various meanings related to civil, judgemental and other principles in order to prove the divinity of God.

Keywords: Mevlâna, Mathnawi Prose Commentaries in Turkish, Âbidin Paşa, XIX. Century

Giriş

Âbidin Paşa'nın hayatı ve en çok tanınmış eseri, Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif hakkında akademik çalışmalar bulunmaktadır.²⁹⁷ Bu çalışma da onların bir özeti niteliğindedir. XIX. Yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecine girdiği buhranlı ve zor bir dönemdir. Siyasi iktidarın ve askeri gücün zayıfladığı bu yıllar, aynı zamanda ilmî, fikrî, ahlâkî, ikdisadî pek çok alanda toplumun zaafa uğradığı, çöküşe doğru hızla gidilen uzun bir yüzyıldır. "*Toplumun söz konusu sorunlarına çözüm arayan önemli simalardan birisi de devlet adamı kimliğinin yanı sıra fikri altyapısı ve İslâmî ilimlerdeki derinliği ile bilinen Âbidin Paşa'dır... Onun eserleri arasında Meâli-i İslâmiyye adlı çalışması, toplumsal sorunlara yönelik bilgi, tecrübe*

²⁹⁷ Şimşekler, Nuri (1992). Âbidin Paşa ve Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif. (Yüksek Lisans) Selçuk Üniversitesi. Sos. Bil. Ens. Fars Dili ve Edebiyatı Bil. Dal: Konya.
Çelik, İsa (2001). Âbidin Paşa'nın (1259/1843-1324/1906)'nın Mesnevî Şerhi ve Tasavvufi Düşünceleri. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi. Sos. Bil. Ens. Temel İslam Bilimleri ABD: Erzurum; Çelik, İsa (2007). Âbidin Paşa'nın Mesnevî Şerhi. İstanbul: Vefa Yay.
Akın, Hilal (2020). Âbidin Paşa'nın Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerifi (I-II Cild/ İnceleme-Metin). (Yüksek Lisans). Selçuk Üniversitesi. Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü: Konya

ve önerilerini içermesi bakımından müstesna bir yere sahiptir.” (Piku, 2020: 29). Hem bir devlet ve fikir adamı, hem de yüzyılın önemli müelliflerinden olan Âbidin Paşa’nın en kıymetli eseri, Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif’tir. Didaktik bir eser olan Mevlâna’nın Mesnevî’sine pek çok tercüme ve hem Doğu hem Batı dillerinde şerhler yazılmıştır. Ankaravî, Sarı Abdullah Efendi ve Bursevî şerhleri Türkçe kaleme alınanlardan önemli olanlarıdır. Âbidin Paşa’nın eseri, şerhler içerisinde bazıları gibi sadece birinci cildin tercüme ve şerhi olarak tertip edilmiştir.

1. Âbidin Paşa

“Âbidin Paşa, 5 Rebiü’l-evvel 1259/5 Nisan 1843’te Preveze’de dünyaya gelmiştir.” (Çelik, 2001: 36). Paşa, Osmanlı devleti ve halkı için, bir yenileme/ yenilenme sürecinin metni olarak görülen Gülhane Hatt-ı Hümayûnu’nun, 3 Kasım 1839’da okunmasından dört sene evvel doğmuştur. 18 Şubat 1856’da Islahat Fermanı ve 1860’ta Sultan Abdülaziz fermanı gibi gayretlerle devletin çöküşünü engellemek adına alınan tedbirler ve bunların beklenen etkiyi gösterememesi, işe yaramaktan öte toplum içinde daha büyük sorunlara yol açması gibi buhranlı bir yüzyılın içine doğan Paşa’nın, hayatının nasıl geçmiş olacağı az çok tahmin edilebilir. Âbidin Paşa, bu zor yılların bir parçası olmuştur. Devlet bürokratları arasında yer alan Paşa, Abdülhamid döneminin valilerinden olup önemli makamlara yükselmiştir.

“Devlet adamlığının yanında devlet işlerinden fırsat buldukça edebî eserler veren bir zattır... Arnavutluk ileri gelenlerinden Prevezeli Ahmet Dino Bey’in oğludur.” (Çelik, 2001: 36). Memleketinde çok iyi bir eğitim aldığı bilinen “Âbidin Paşa, yedi yaşında Türkçe ve Rumca okumaya başlamıştır. Dokuz yaşında nahiv ve mantık üzerine dersler alırken aynı zamanda Preveze’de Kaleiçi Mektebine devam etmiştir. Böylece Gülistan ve Hafız-ı Şirazi’nin Divan’ını okumuştur. Coğrafya, hesap, kozmografi ilimleri ile ilgilendi. Aynı zamanda Yunanca eserler okuyup Fransızca dersler aldı. Gül Hanım ile evlenip iki kızı, iki oğlu olur.” (Çelik, 2001: 44). 1863 yılında İstanbul’a gitmiştir. “1866 yılında Arnavutluk soyundan olanların Saray Muhafızlığı hizmetlerine tercihli olarak alınmaları sebebi ile silahşörlük hizmetiyle saraya alındı, bu görevi iki yıl sürdü.” (Orhun, 1969: 28). “Daha sonra sırasıyla Preveze mutasarrıf muavinliği, merkez kaymakamlığı ve mutasarrıf vekilliği görevlerinde bulundu. Sonra İstanbul’a döndü ve Aydın ili maiyetine verildi ve 1872’de İzmir Hukuk Temyiz Meclisi ikinci reisliğine ve yeni kurulmuş olan Hukuk Komisyonu başkanlığına atandı. Bu komisyonun kısa bir süre sonra ilga edilmesi üzerine Sofya mutasarrıflığına tayin edildiye de Erbaa,

Tekfur dağı ve Varna mutasarrıflıklarıyla görevlendirilmiştir. Bir süre sonra ilk resmi borsa komiseri olarak İstanbul Borsa komiserliği görevine getirildi. 2. Abdülhamid'in emriyle iki dereceli mebus seçimleriyle ilgili nizamname taslağını hazırladı.” (Çelik, 2001: 38). Osmanlı-Rus harbi sırasında Yanya'da kurulan Sevkıyyat-ı Askeriyye Komisyonu başkanlığına getirildi ve aynı zamanda Yenişehir mutasarrıflığı da kendisine verildi. Doğu ıslahat hareketleri için Diyarbakır'a gönderildi. Âbidin Paşa, sonra Rumeli beylerbeyi unvanıyla Sivas komiserliği ve Sivas valiliğine altı ay geçtikten sonra da Selanik valiliğine atandı. 1880 yılında atandığı Hariciye nazırlığı üç ay sürdü ve daha sonra Mecidi Nişanı ile Adana valiliği verildi. Sonra yeniden Sivas valisi oldu.” (Çelik, 2001: 36).

“Bir sene sonra ise Ankara valiliğine atandı ve Ankara'da Cebeci semtinin üst kısmındaki büyük bir mahalleye Âbidin Paşa'nın ismi verilmiştir. Bu mahallenin ana caddesi “Âbidin Paşa Caddesi” olarak isimlendirilmiştir.” (Şimşekler, 1992: 5). Son olarak Cezayir-i Bahr-i Sefid valiliği yaptı (Pala, 1988). “Hemen sonra Yemen ıslahatı için kurulan komisyona atandı. Âbidin Paşa bu görevde iken yani 15 Rebiyül evvel 1324/9 Mayıs 1906'da Yıldız Saray'ında Yemen işlerini ıslahla ilgili komisyonda yapılan görüşmeler sırasında ansızın kalp krizinden vefat etti. İstanbul Merkez Efendi dergâhı postnişini Nureddin Efendi'ye intisap eden Âbidin Paşa'nın mezarı Fatih Türbesi avlusundadır.” (Çelik, 2001: 44). “... evliliği, çocukları, vefatı ve türbesi hakkında bilgilere yer verilmemiştir. Daha çok bu bilgiler edebî şahsiyeti ve devlet dairesinde aldığı görevler etrafında şekillenmiştir.” (Akan, 2020: 48).

2. Eserleri

Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif: Mevlâna'nın Mesnevî adlı eserinin ilk cildinin tercüme ve şerhidir. Eser altı ciltten oluşmaktadır.

Saadet-i Dünya: İnsanın dünya saadetini nasıl elde edebileceğini anlatan ahlaka dair 160 sayfalık bir eserdir. Âbidin Paşa'nın, Cezâyir-i Bahr-i Sefid valiliği sırasında yazdığı eserlerden olup iki kez basılmıştır. İlki 1312/1894 yılında Rodos Vilâyet Matbaasında 160 sayfa; ikincisi, İstanbul'da Kitapçı Arakel Mabaası tarafından 1317/1899 yılında Külliyyât-ı Âbidin Paşa I. Kitap” adı ile 96 sayfa olarak basılmıştır. Eserin baş tarafında Âbidin Paşa tarafından yazılmış bir mukaddime bulunmaktadır. Sonunda ise, Rodos Vilâyeti tarafından yazılan “Saâdet-i Dünya” ismine ilaveten “Ahlâk-ı hamîde ve mebâhis-i hikemiyyeyi câmidir.” cümlesi bulunmaktadır. Eserin sonunda, Mevlâna Celaleddin-i Rûmî'nin Mesnevî-i Şerif'inden, Sa'dî, Câmi, Hâfız, Fuzûlî, İbrahim Hakkım Erzurûmî'den beyitler bulunmaktadır (Çelik, 2001: 61).

Kaside-i Bürde Şerhi: İmam Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'sinin tercüme ve şerhidir. Eser 1307/1890 yılında Mahmut Bey Matbaasında 204 sayfa; 1324 yılında ise Kütüphâne-i İrfân tarafından 168 sayfa olarak basılmıştır. Bir mukaddime ile başlamış devamında, üç sayfa kadar şârihin kısa biyografisi verilmiştir. Kaside-i Bürde beyitleri tek tek önce tercüme ardından da şerh edilmiştir. Şerhten sonra ma'nâ-yı elfâz başlığı ile beyitte geçen ve anlaşılması zor kelimelerin Türkçe karşılıkları verilmiştir. Eserin tıpkıbasımı ve sadeleştirilmiş metni Ömer Faruk Harman tarafından yayımlanmıştır (Çelik, 2001: 57).

Âlem-i İslâmiyye: Âlem-i İslâmiye (Müdâfaa) adıyla neşredilen kırk sayfalık bu küçük eser, Mısır'da bir papaz tarafından neşredilen bir risâleye reddiyedir. Hacı Selim Ağa Ktp. 2684 numarada kayıtlı bulunan bu eserin ismi *Müdâfaa an-Âlemi'l-İslâm* olarak geçmektedir. Âbidin Paşa, risâlenin mukaddimesinde şunları söylemektedir: “Mısır'da *el-Ecvibetü'l-Kur'âniyye ale'l-Esileti'l-Mesihîyye* ismiyle Arapça bir risâle tabedilmiştir. Mezkûr risâle Kur'ân-ı azîmü's-şân'ın aleyhinde bunu din-i mübîne bir hizmet addedip bu reddiyeyi yazmağa başladım.”

Risâlenin fihristi şu şekildedir.

1. Kur'ân-ı Kerîm'in Tevrat ile İncil'i tasdik etmesi
2. Kitâb-ı Mukaddese mü'minlerin iman etmesinin gerekliliğinin Kur'ân-ı Kerîm'in hükmü olması
3. İncil'in nehy edilmediği ve ona bedel vahyin bulunmaması
4. Kur'ân-ı Kerîm ile Mesîh
5. Kur'ân-ı Kerîm ile Fahr-i Kâinât
6. Kur'ân-ı Kerîm'de hâşâ, zıtlıkların içtiması
7. Kur'ân-ı Kerîm'in tarih ile uyuşmaması
8. Kur'ân-ı Kerîm'in hâşâ, kendi nefsinde uyuşmazlığı
9. Kur'ân-ı Kerîm'de hâşâ, hurâfelerin bulunması
10. Risâle sahibinin, Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîfler hakkında bazı beyanları ve din-i mübini terk için ehl-i İslâma ettiği teşvikleri içermektedir (Çelik, 2001: 58).

Meâli-i İslâmiyye: 1316/1898 yılında İstanbul'da Tâhir Bey Matbaasında basılan eser, 356 sayfa olup “hikmet” başlıklı küçük pasajlardan meydana gelmekte ve İslâmiyet'in üstünlüklerini anlatmaktadır. Âbidin Paşa, besmele ve hamdele'den sonra Hikmet başlığı ile Fâtiha suresinin tefsirini yaparak eserine

başlar. Eser bir takım âyet-i kerîmelerin izahıyla devam edip Nas sûresinin tefsiri ile son bulur (Çelik, 2001: 59).

Türkçe Nahv-ı Arabî: Ber Tarz-ı Nevîn-i Arabî isimli bu eserini müellif Cezâyir-i Bahr-i Sefîd valiliği sırasında yazmış olup 1312/1894 yılında Rodos Vilâyeti Matbaasında 61 sayfa olarak basılmıştır. Arapça nahiv kitabıdır (Çelik, 2001: 61).

Konsolid Hava Oyunları İstikrazat: İstanbul borsa işlemlerine dair bir kitaptır. Maarif nezaretinin müsaadesi ile neşredilmiştir. Eserde vadesi belli olmayan ve yalnızca faizi ödenen devlet tahvilleri, faizle borç para alma ve Osmanlı borçlarıyla ilgili bilgiler yer almaktadır. Âbidin Paşa bu eserini İstanbul borsa komiserliğinde bulunduğu sırada yazmıştır. Paşanın ilk eseri olup İstanbul'da 1291/1874'te 66 sayfa olarak basılmıştır (Çelik, 2001: 61).

Diğer Eserleri:

Müellifi, mütercimi ya da şârihi olduğu eserleri yanında Yunan lisanına aşina olması sebebiyle de bir hayli manzum eseri olduğu, Dersaadette Yunanca olarak neşrolunan *Neologos* isimli gazetede büyük övgüyle neşredilmiştir. *Merd-i Arabî Risâlesi*, mensnevide bulunan Arabî kıssasını Farsça metni ile birlikte ayrı basımıdır (Çelik, 2001: 61).

3. Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîf

Önemli Mesnevî şerhleri arasında yer alan eser, VI cilt olup Mevlâna'nın Mesnevisi'nin I. cildinin şerhidir. Eserin müstakil bir sebab-i te'lif bölümü olmamakla birlikte eseri niçin yazdığını ifade etmektedir: “Mesnevî'ye olan saygı ve sevgisini... dünyadaki en büyük lezzeti Kur'an-ı azîmu's-şan'dan sonra Mesnevî-i Şerîf'in mütâlaasından alırım” diyerek dile getiren Âbidin Paşa herkesin daha fazla yararlanması için Mesnevî'yi tercüme ve şerh ettiğini ve bunu yaparken de açık ve öz yazmak amacında olduğunu belirtmiş fakat bunda da arzusuna tam muvaffak olamadığını söylemiştir.” (Şimşekler, 1995: 123)

Eserin Nüshaları ve Nüsha Farklılıkları

Eserin yazma nüshası İstanbul Divan Edebiyatı Müzesi Kütüphanesinde, 34-36 numaralarda kayıtlıdır.” (Çelik, 2001: 90). “Âbidin Paşa, eserinin I. cildini Adana valiliği görevinde 31 Aralık 1884 günü yazmaya başlamış ve tam bir yıl sonra Sivas valisi iken bitirmiştir... diğer ciltlerini de muhtelif zamanlarda tamamlayarak 1306/1888 yılında VI cilt olarak İstanbul'da yayımlamıştır.”

(Şimşekler, 1995: 123). Eser iki kez basılmış olup, nüshaları arasındaki farklar, yeni basımında müellif tarafından yapılan değişikliklerden kaynaklanmaktadır. “I. Cildin 1305/ 1888 tarihli 2. baskısında bu hususu İhtâr-ı Mahsûs başlığı ile açıklamıştır.” (Çelik, 2001: 90). Ancak görüşler baskıların karşılaştırması sonucunda ilk baskı ile tashih edilen nüshalar arasında dikkate değer bir fark görülmediği yönündedir.

Sivas valisi iken kaleme aldığı Mukaddime’de Mesnevî’nin önemini şöyle izah etmektedir: “Mesnevî-i Şerîfe atıfta bulunulduğunda, ruhani ve akli boyutta insanın üretebileceği eserlerin Mesnevî’ye denk olmasının mümkün olmayacağını Mesnevî’nin her dizesinin büyük bir hazine ve hikmet kaynağı olduğunu ifade eder. Bu hikmetler, basit düşünenlere acı ve ıstırap getirirken, derin düşünenlere tatlılık ve neşe verir. Ben bu cildi, anlaşılması güç ya da eksik olacak şekilde yorucu laflarla doldurmak yerine, herkesin anlayabileceği ifadeler kullanmaya özen gösterdim. Amacım, belirsiz kelimeler değil, anlamı keşfetmektir. Kafamda canlanan anlamları mümkün olduğunca öz ve açık bir şekilde yazmak istedim. Ne kadar kısa ve açık yazmak istesem de, bu amacıma ulaştığımı iddia edemem.” (Çelik, 2001: 93).

Mesnevî’nin I. cildini kapsayan VI ciltlik eserin beyit sayıları şöyledir:

I. Cilt: 1. beyitten 739. beyte kadar

II. Cilt: 740. beyitten 1389. beyte kadar

III. Cilt: 1390. beyitten 2034. beyte kadar

IV. Cilt: 2035. beyitten 1615. beyte kadar

V. Cilt: 2616. beyitten 3227. beyte kadar

VI. Cilt: 3228. beyitten 4003. beyte kadar (Şimşekler, 1995: 124).

4. Eserin Şerh Metodu

Sözlükte şerhin kelime anlamı “bir şeyi genişletip yaymak; sözün kapalı kısımlarını açıklayıp anlaşılır hâle getirmek” (Şensoy, 2010: 555) demek olsa da, Âbidin Paşa tercüme ettiği beyitlerde kelimelerin lafzî özelliklerine değinmeden, kelime kelime (traduction mot à mot) tercümesini yapıp, şerhini de çoğunlukla kısa tutmuştur. Eser, Mesnevî’nin Türkçe mensur tercüme ve şerhidir. Kur’ân-ı Kerîm ve hadis-i şerîflerden ve farklı kaynaklardan iktibaslar yaparak hayattan örnekler vererek Mesnevî’nin birinci cildini şerh etmiştir. Batı kültürü filozof ve yazarlarının eser ve fikirlerinden de istifade etmiştir. Bu konudaki birikimini şu

cümlelerden öğrenmekteyiz: “Arapça, Farsça, Arnavutça, Fransızca ve Yunanca bilen Âbidin Paşa, bu dillerin edebiyatlarını da gayet iyi kavramıştı. Yunanca yazı ve şiirleri İstanbul’da Neogolos adlı gazetede uzun süre yayımlanmıştır.” (Pala, 1988: 310). Devri için, eserin dilinin anlaşılır olması hakkında Paşa’nın gayret sarfettiğini anlamaktayız: “Tercüme ve şerhine muvaffak olduğum işbu cildi gayr-i müstamel ve anlaşılmayacak lafızlarla boğmadım. Bilakis herkesin anlayabileceği ibareler kullanmaya dikkat ettim. Fikrim muğlak lafızlarla değil, manayı araştırmada idi. Acizâne hatırıma tulû’ eden manaları dahi mümkün olduğu kadar muhtasar yazmak istedim.” (Çelik, 2001: 93).

Paşa şerhini hazırlarken önce Mesnevî’den bir beyit alıp *Tercüme* başlığı ile Türkçeye mensur olarak çevirmiş ve ardından *Şerh* başlığı ile beyti izah etmiştir:

Hem zi bîm-i mu’cizât-ı enbiyâ

Ser-keşîde münkirân-ı zir-giyâ (Âbidin Paşa, 1325: 51)

“Tercüme” Peygamberlerin mucizeleri havfından münkirler ot altına baş çekmişlerdir. “Şerh” Enbiyâ-yı zîşânın mu’cizâtı meydanda ve münkirân ‘inâd ve isrârda olduklarından mürselin hazerâtından hayvan gibi uzakdırlar.

Zamanı olmadığı için şerhini yapamadığı beyit tercümelerinin sonuna, küçük açıklamalarla beytin zaten anlaşılır olduğunu belirtmiştir:

Hemçonîn der-gayb-ı envâ’-est in

Der ziyân u sûd u der renc ü ‘anîn (Âbidin Paşa, 1325: 5)

“Tercüme” Bunun gibi âlem-i gaybîde nev’ler vardır; bunlarda ziyân ve fâ’ide, zahmet ve meşakkat gibi ahvâl-i kesîre vardır. [Muhtâc-ı şerh değildir.]

Benzer şekilde *Tercümeden* sonra küçük notlarla neden şerh edilmediği açıklanmıştır: [vâreste-i şerhdir.] (Âbidin Paşa, 1325: 8), [Şerh itmeğe hâcet yoktur.] (Âbidin Paşa, 1325: 32), [Şerhe lüzum yoktur.] (Âbidin Paşa, 1325: 36), [âzâde-i şerhdir.] (Âbidin Paşa, 1325: 37), [Ma’nası vâzıhtır.] (Âbidin Paşa, 1325: 47) gibi.

Hacimli şerhlerde rastlanan metin içi göndermeler de Paşa’nın kullandığı bir diğer usuldür: [Bu beyt-i şerîfin ma’na-yı zâhiri ve bâtınîsi bâlâdaki hadîs-i şerîfin tefsîrinde izâh olunmuştur.] (Âbidin Paşa, 1325: 7), [Bundan sonra beyân buyurulan kıssa münderic olduğundan bu beyt-i şerîf vâreste-i şerhdir.] (Âbidin Paşa, 1325: 35)

Ayet-i kerîmelerden iktibaslar yaptığıında sûre ismini vermekte, bazen de ayet numarasını söylemektedir. Konuyla ilişkisi bağlamında, nüzul sebebinin de anlatıldığı görülmektedir. Eserde beyitlere numara verilmediği görülürken hadislerin de kaynakları gösterilmemiştir. *Beyitleri bazen kelime kelime tercüme etmiş, bazen anlaşılması güç olan bir takım kelimelerin anlamlarını ayrıca vermiştir, ara sıra açıklama ihtiyacı duyduğu kelimeleri şerh kısmında izah etmiştir. Bazen de tercümeyi verirken, meal gibi geniş bir açıklamayı uygun bulmuştur* (Çelik, 2001: 97).

Altıncı cilt sayfa 120'deki beytin birinci dizesi olan “Şakî, annesinin karnında şakî olandır.” hadisinin şerhinde kaynak bulunmamakla birlikte, izahında “ma'lûm ola ki cenâb-ı Celâleddîn-i Rûmî bu hadîs-i şerîfin ma'nâsını iki vechle tahkîk buyurmuştur.” (Âbidin Paşa, 1325: 120) şeklinde Mesnevîye atıfta bulunarak açıklama yoluna gitmiştir. Aynı cildin 147. sayfasında “Hazret-i Lokman efendisine dir ki...” gibi, beyiti izahta emsal hikâyeleri örnek olarak kullanmıştır.

Eser, VI. Cildin sonunda sabır konulu bir beytin şerhi ile sona ermektedir. Şârih, sabr hakkında pek çok hadîs-i şerîf bulunduğunu, Lokman sûresine de hakiki bir nazarla bakıldığında, Hz. Loman'ın oğluna dair öğütlerinin sabr hakkında olduğunu söyler. “Ve'l-hâsıl sabra dâ'ir olan ehâdis-i nebeviyyenin çok olup birbirine hak ve 'adâleti ve sabr itmeği tavsiye eylemekle işbu Mesnevî-i şerîfin altıncı cildine hâtime virildi.” (Âbidin Paşa, 1325: 239) eserin son cümlesidir.

Sonuç

II. Abdülhamit döneminin önemli devlet adamlarından Âbidin Paşa'nın 19. yüzyılda Mevlâna'nın Mesnevî'sini tercüme ve şerh etmek için kaleme aldığı Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif adlı eseri, önemli mesnevî şerhleri arasında yer almaktadır. Âbidin Paşa eserini, Kur'an-ı azîmu'ş-şan'ın mütâlaasından sonra en büyük lezzeti aldığını söylediği Mesnevî-i Şerîf'e olan saygı ve sevgisinin neticesi olarak kaleme almıştır. Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîfin en dikkate değer özelliği, Mesnevî şerh geleneğinin, zor ve sıkıntılı yıllarda bile devam etmesine vesile olmasıdır. Yazma nüshası da olan eser iki kez basılmış, ikinci baskıda müellif tarafından birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Başta Kur'an-ı Kerîm ve hadîs-i şerîfler olmak üzere, peygamber kıssaları, menkıbeler, meşhur mesnevî şerhleri, dini-tasavvufî eserler ve muhtelif milletlere mensup filozof ve yazarların fikirleri eserde istifade edilen kaynaklar olup, kaynak sayısının çokluğu da eserin değeri

hakkında bilgi vermektedir. Eserde Mesnevî beyitlerinin, alışıldığı üzere genişçe şerh edilmediği şârih tarafından dile getirilmiş, öz ve açık bir şekilde yazmak istediğini ancak bu amaca ulaşamadığını, ifade edilmiştir. Âbidin Paşa'nın şöhretini borçlu olduğu eseri Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif, dil ve üslubu yaşadığı dönem insanının anlayacağı şekilde tertip edilmiş, devrin değişen toplumsal şartlarına uygun olarak hazırlanmış, devrinde ilgi görmüş, heyecan uyandırmış bir eserdir.

Kaynakça

- Âbidin Paşa (1325). Tercüme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif. C.4. İstanbul: Matba'a-yı Kütüphâne-yi Cihân.
- Akın, H. (2020). Âbidin Paşa'nın Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerîfi (I-II Cild/İnceleme-Metin). (Yüksek Lisans). Selçuk Üniversitesi. Mevlâna Araştırmaları Enstitüsü: Konya
- Çelik, İ (2001). Âbidin Paşa (1259/1843-1324/1906)'nın Mesnevî Şerhi ve Tasavvufî Düşünceleri. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Temel İslâm Bilimleri Tasavvuf Bilim Dalı: Erzurum.
- Çelik, İ. (2007). *Âbidin Paşa'nın Mesnevî Şerhi*. İstanbul: Vefa Yay.
- Orhun, H. (Ed.). (1969). *Meşhur valiler* (Vol. 1). İçişleri Bakanlığı.
- Özköse, K. <https://semazen.net/Âbidin-pasa-ve-serh-i-mesnevi-i-serif-kadir-ozkose/> [Erişim tarihi: 30.10.2023]
- Pala, İ. (1988). "Âbidin Paşa", C.1. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Piku, F. (2020). İçtimâî Tefsir Geleneği Açısından Âbidin Paşa'nın Tefsirci Kimliği. *Rumeli İslam Araştırmaları Dergisi*, (5), 28-39.
- Şensoy, S. "Şerh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/555-558. Ankara: TDV Yayınları, 2010. Erişim tarihi: 15.10.2023
- Şimşekler, N. (1995). Devlet Adamı ve Mesnevî Şârihi Âbidin Paşa, Hayatı-İdareciliği-Eserleri. *SÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Dergisi*, 9-10.